

Marzena Remlein

Akademia Ekonomiczna w Poznaniu

ZASADY UJAWNIANIA I WYCENY WBUDOWANYCH INSTRUMENTÓW FINANSOWYCH

1. Wstęp

Cechą charakterystyczną przełomu XX i XXI w. są intensywnie przebiegające procesy globalizacji, które dotyczą przepływów zarówno kapitałów, jak i towarów, usług, a także siły roboczej. Nie ulega jednak wątpliwości, że najbardziej intensywny rozwój można zaobserwować na międzynarodowych rynkach finansowych, na których dokonuje się transakcji kupna-sprzedaży instrumentów finansowych. Również w Polsce koniec XX w. można określić jako okres rozwoju rynku finansowego i funkcjonujących w jego ramach instrumentów finansowych. Rozwój rynku instrumentów finansowych związany jest z obawą i niechęcią podmiotów gospodarczych do ponoszenia ryzyka oraz poszukiwania coraz nowszych, bardziej doskonałych form ograniczania bądź nawet eliminowania tego ryzyka. Jednym z „najmłodszych” instrumentów finansowych pozwalających na „złagodzenie” skutków ryzyka są **wbudowane instrumenty pochodne**.

Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie istoty wbudowanych instrumentów pochodnych oraz omówienie zasad ich ujawniania i wyceny w księgach rachunkowych. Temu celowi została podporządkowana konstrukcja opracowania, które składa się z 5 części, poprzedzonych wstępem i podsumowanych w zakończeniu.

Całość rozważań została wzbogacona przykładami liczbowymi, których celem jest przybliżenie niewątpliwie trudnej i skomplikowanej problematyki rachunkowego ujęcia wbudowanych instrumentów finansowych.

2. Prawne regulacje w zakresie instrumentów finansowych

Dokonujące się na rynkach finansowych transakcje obrotu instrumentami finansowymi spowodowały konieczność unormowania zagadnień wyceny i ujęcia tychże instrumentów w księgach rachunkowych poszczególnych stron transakcji.

W Polsce problem ten został dostrzeżony i uregulowany przepisami znowelizowanej ustawy o rachunkowości, które postanowienia weszły w życie 1 stycznia 2002 r. (DzU nr 113 z 2000 r., poz. 1186).

Ustawodawca, tworząc nowe regulacje, wzorował się na rozwiązaniach przyjętych w międzynarodowych standardach rachunkowości (MSR). Jest to w pełni uzasadnione podejście, ponieważ Polska jako członek Unii Europejskiej jest zobowiązana do przyjęcia określonej przez Wspólnotę strategii rachunkowości, w myśl której wszystkie dopuszczone do publicznego obrotu spółki są zobowiązane do stosowania od 2005 r. MSR-ów oraz ma prawo rozszerzyć ten obowiązek na spółki niepubliczne.

W międzynarodowych standardach rachunkowości dwa standardy poświęcone zostały instrumentom finansowym, mianowicie [*Międzynarodowe standardy rachunkowości 2001*, wydane przez Stowarzyszenie Księgowych w Polsce za zgodą International Accounting Standards Board, London 2001]:

- MSR nr 32 – „Instrumenty finansowe; ujawnianie i prezentacja”,
- MSR nr 39 – „Instrumenty finansowe; ujawnianie i wycena”.

MSR nr 32 został wydany w 1995 r., a w 1998 r. został zaktualizowany. Przyjęte w nim rozwiązania opracowano na podstawie IV Dyrektywy Unii Europejskiej, która w pierwszej połowie lat 90. stanowiła właściwie jedyny zbiór rekomendowanych przez Unię zasad rachunkowości instrumentów finansowych. Jednakże IV Dyrektywa w swoich regulacjach nie uwzględniała dynamicznego rozwoju rynku instrumentów finansowych, zatem kolejne lata przyniosły potrzebę dalszych regulacji na temat instrumentów finansowych, co znalazło wyraz w wydaniu obowiązującego od 2001 r. MSR nr 39 [Helin i. in. 2003, s. 9]. Trzeba jednak zauważyć, że obydwie standardy są rozwiązaniami przejściowymi, trwają bowiem prace nad projektem nowego standardu „Rachunkowość instrumentów finansowych i podobnych pozycji”.

Rozwiązania przyjęte w MSR nr 39 zostały uwzględnione w rozporządzeniu ministra finansów z 12 grudnia 2001 r. w sprawie szczegółowych zasad uznawania, metod wyceny, zakresu ujawniania i sposobu prezentacji instrumentów finansowych. [Rozporządzenie..., DzU nr 149 z 2001 r., poz. 1674].

Dwa lata stosowania w praktyce regulacji prawnych w zakresie instrumentów finansowych spowodowało ujawnienie pewnych niespójności, braku precyzji i zbyt wielu uogólnień. Zatem w efekcie dnia 13 marca 2004 r. weszło w życie rozporządzenie ministra finansów z dnia 23 lutego 2004 r. zmieniające rozporządzenie z 2001 r. [Rozporządzenie..., DzU nr 31 z 2004 r., poz. 266].

Wśród zmian wprowadzonych rozporządzeniem zmieniającym znalazły się zmiany doprecyzowujące oraz uszczegóławiające niektóre zapisy i kryteria zawarte w rozporządzeniu w jego dotychczasowym brzmieniu. Ponadto wprowadzone zmiany usunęły drobne niespójności zarówno w ramach samego rozporządzenia, jak i między nim a ustawą o rachunkowości.

3. Istota i klasyfikacja instrumentów finansowych

Zgodnie z przepisami ustawy **instrument finansowy** jest to kontrakt, który powoduje powstanie aktywów finansowych u jednej ze stron i zobowiązania finansowego albo instrumentu kapitałowego u drugiej ze stron pod warunkiem, że z kontraktu zawartego między dwiema lub więcej stronami jednoznacznie wynikają skutki gospodarcze, bez względu na to, czy wykonanie praw lub zobowiązań wynikających z kontraktu ma charakter bezwarunkowy albo warunkowy [Ustawa..., DzU nr 113 z 2000 r. poz. 1186, art. 3, ust. 1, pkt 23].

Przyjmuje się, że instrument finansowy jest kontraktem zawartym w formie pisemnej, gdyż umowa powinna zawierać postanowienia dotyczące kwoty i terminu oraz korzyści ekonomiczne w postaci aktywów lub obowiązki wykonania świadczeń w postaci zobowiązań. Ustalone w formie pisemnej warunki umowy powinny uniemożliwić stronom uniknięcie skutków gospodarczych z tytułu zawartego kontraktu [Kołaczyk (red.) 2002, s. 87].

Użyty w definicji termin „kontrakt” odnosi się do porozumienia między dwiema stronami, z których jedna przejmuje składnik aktywów finansowych, druga zaś zobowiązanie finansowe lub instrument kapitałowy.

W myśl przepisów polskiej ustawy **aktywa finansowe** są to aktywa pieniężne, instrumenty kapitałowe wyemitowane przez inne jednostki, a także wynikające z kontraktu prawo do otrzymania aktywów pieniężnych lub prawo do wymiany instrumentów finansowych z inną jednostką na korzystnych warunkach [Ustawa..., DzU nr 113 z 2000 r., poz. 1186, art. 3, ust. 1, pkt 24].

Powyższa definicja ustawowa zgodna jest z definicją aktywów finansowych przyjętą w MSR nr 32, gdzie **aktywa finansowe** określono jako te, które mają postać:

- środków pieniężnych,
- umownego prawa do otrzymania środków pieniężnych lub innych aktywów finansowych od innej jednostki gospodarczej,
- umownego prawa do wymiany instrumentów finansowych z inną jednostką na potencjalnie korzystnych warunkach,
- instrumentu kapitałowego innej jednostki gospodarczej [Międzynarodowe..., s. 712].

Przez **zobowiązanie finansowe** – zgodnie z przepisami ustawy – rozumie się zobowiązanie jednostki do wydania aktywów finansowych albo do wymiany instrumentu finansowego z inną jednostką, na niekorzystnych warunkach [Ustawa..., DzU nr 113 z 2000 r. poz. 1186, art. 3, ust. 1, pkt 27].

Według MSR nr 32 **zobowiązanie finansowe** jest to umowne zobowiązanie do:

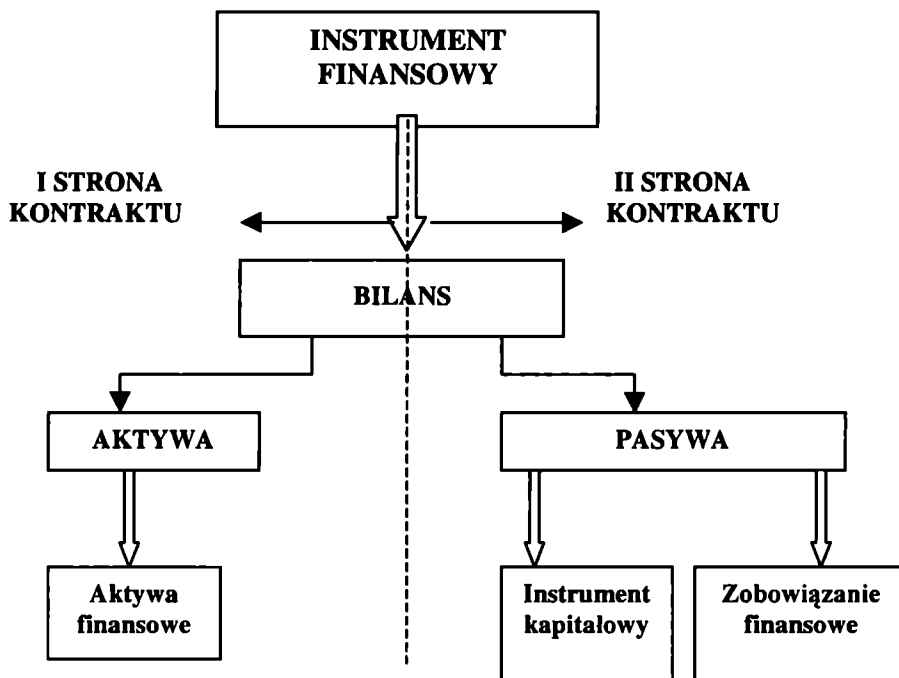
- przekazania środków pieniężnych lub innych aktywów finansowych innej jednostki gospodarczej,
- wymiany instrumentów finansowych z inną jednostką na potencjalnie niekorzystnych warunkach [*Międzynarodowe...*, s. 713].

Natomiast **instrumenty kapitałowe** to kontrakty, z których wynika prawo do majątku jednostki, pozostałego po zaspokojeniu lub zabezpieczeniu wszystkich wierzycieli, a także zobowiązanie się jednostki do wyemitowania lub dostarczenia własnych instrumentów kapitałowych [Ustawa..., DzU nr 113 z 2000 r., poz. 1186, art. 3, ust. 1, pkt 26].

W MSR nr 32 **instrument kapitałowy** określony został jako każda umowa, która dokumentuje istnienie udziałów w aktywach jednostki gospodarczej pozostałych po odjęciu wszystkich jej zobowiązań [*Międzynarodowe...*, s. 713].

Jak wynika z powyższych rozważań, u jednej ze stron kontraktu pojawi się składnik majątkowy w postaci aktywów finansowych, co będzie miało odzwierciedlenie w aktywach bilansu, u drugiej zaś pojawi się instrument kapitałowy (element kapitału własnego) bądź zobowiązanie finansowe, które zostaną ujęte w pasywach bilansu.

Skutki wystąpienia instrumentu finansowego pokazano na rys. 1.

Rys. 1. Instrument finansowy i jego wpływ na bilans stron kontraktu

Źródło: opracowanie własne.

Współczesny rynek finansowy dysponuje szerokim wachlarzem instrumentów, który stale wzbogacany jest o nowe ich rodzaje. Wielkość i różnorodność instrumentów finansowych pociąga za sobą konieczność dokonywania ich podziału wg różnych kryteriów [Pietrzak, Polański (red.) 1997, s. 13-14]:

- własności,
- sposobu generowania dochodu,
- terminu zapadalności instrumentu finansowego,
- charakteru emitenta.

Najczęściej jednak, zarówno na rynku finansowym i kapitałowym, jak i w prawie bilansowym stosuje się podział instrumentów finansowych na:

- instrumenty pierwotne,
- instrumenty pochodne,
- instrumenty złożone.

Pierwotne instrumenty finansowe charakteryzują się tym, że reprezentują wysoką płynność pozwalającą na stosunkowo szybką ich zamianę na środki pieniężne. Instrumentami pierwotnymi są aktywa i zobowiązania finansowe, otrzymane lub zapłacone przez jednostkę w ustalonej lub możliwej do ustalenia kwocie.

Jako przykłady instrumentów pierwotnych MSR nr 32 podaje:

- należności,
- zobowiązania,
- papiery wartościowe z prawem do kapitału [*Międzynarodowe...*, s. 714].

Natomiast ani ustawa, ani rozporządzenie nie wyjaśniają pojęcia pierwotnych instrumentów finansowych i nie operują nim.

Pierwotne instrumenty finansowe mogą mieć charakter pieniężny i niepieniężny. Cechą pierwotnych instrumentów finansowych o charakterze pieniężnym jest to, że w wyniku wykonania kontraktu następuje zwrot z inwestycji dla ich posiadacza i wydatkowanie środków pieniężnych u zobowiązanego. Natomiast przy pierwotnych instrumentach finansowych o charakterze niepieniężnym skutek przejawia się w uzyskaniu innych aktywów aniżeli środki pieniężne.

Pochodne instrumenty finansowe, zwane również derywatami lub kontraktami terminowymi, to te, których wartość jest uzależniona od wartości tzw. instrumentu bazowego.

Kontrakt terminowy jest to instrument finansowy, którego cena jest określona przez ścisłą korelację z towarem, walutą lub innym instrumentem finansowym [Hussey 1995, s. 118].

Zgodnie z przepisami rozporządzenia instrument pochodny to instrument finansowy, którego:

- wartość jest zależna od zmiany wartości instrumentu bazowego, tj. określonej stopy procentowej, ceny papieru wartościowego lub towaru, kursu wymiany walut, indeksu cen lub stóp, oceny wiarygodności kredytowej lub indeksu kredytowego albo innej podobnej wielkości,

- nabycie nie powoduje poniesienia żadnych wydatków początkowych albo wartość netto tych wydatków jest niska w porównaniu do wartości innych rodzajów kontraktów, których cena podobnie zależy od zmiany warunków rynkowych,

- rozliczenie nastąpi w przyszłości [Rozporządzenie..., DzU nr 149 z 2001 r., poz. 1674, § 3 pkt 4].

Złożony instrument finansowy jest to kontrakt składający się z instrumentu kapitałowego oraz zobowiązania finansowego lub zobowiązania o innym charakterze [Rozporządzenie..., DzU nr 149 z 2001 r., poz. 1674, § 3 pkt 9].

Natomiast zgodnie z definicją zaprezentowaną w MSR **złożony instrument finansowy** to instrument finansowy, który z perspektywy wystawcy jednocześnie ma w sobie elementy o charakterze zobowiązania i o charakterze kapitału [Międzynarodowe..., s. 1400].

Instrument złożony jest zatem kombinacją instrumentów pierwotnych lub instrumentu pierwotnego i instrumentu pochodnego. Przykładem połączenia pierwotnych instrumentów finansowych może być kontrakt łączący cechy zobowiązania finansowego i instrumentu kapitałowego, jakim są wyemitowane obligacje zamienne na akcje.

Zgodnie z kryterium sposobu kwalifikacji księgowej instrumenty finansowe dzielą się na cztery grupy, mianowicie:

- aktywa finansowe i zobowiązania finansowe przeznaczone do obrotu,
- pożyczki udzielone i należności własne,
- aktywa finansowe utrzymywane do terminu wymagalności,
- aktywa finansowe dostępne do sprzedaży [Rozporządzenie..., DzU nr 149 z 2001 r., poz. 1674, § 5 pkt 1].

4. Zasady ujawniania wbudowanych instrumentów pochodnych

Kombinacją instrumentów pierwotnych i pochodnych jest wbudowanie instrumentów pochodnych w instrumenty pierwotne.

Wbudowany instrument pochodny określa się jako wynikające z zawartej umowy warunki powodujące, że część lub całość przepływów pieniężnych uzyskiwanych z umowy zmienia się w sposób podobny do tego, jaki powodowałyby samodzielnie instrument pochodny [Rozporządzenie..., DzU nr 149 z 2001 r., poz. 1674, § 3 pkt 10]. Przykładem takich instrumentów finansowych mogą być umowy, z których należne kwoty są indeksowane (np. do kursu wymiany waluty obcej, stopy procentowej, wskaźnika inflacji).

Z instrumentem pochodnym wbudowanym w inny instrument mamy do czynienia wtedy, kiedy instrument pochodny jest składnikiem mieszanego (łączonego) instrumentu finansowego, który zawiera zarówno instrument pochodny, jak i umowę zasadniczą [Kotyła 2003, s. 19].

Umowa zasadnicza może być instrumentem dłużnym lub kapitałowym, umową leasingu, ubezpieczenia lub umową kupna-sprzedaży. Wbudowany instrument pochodny może być efektem świadomych działań finansowych i zamierzonego przesunięcia ryzyka pomiędzy stronami umowy. Jednak wiele wbudowanych instrumentów pochodnych wynika z praktyk rynkowych i uzgodnień między stronami. Nawet umowy kupna-sprzedaży, które kwalifikują się do ujęcia jako umowy na dostawę, mogą zawierać wbudowane instrumenty pochodne, np. gdy jednostka nabywa gaz w ramach umowy indeksowanej do cen oleju napędowego. W takim przypadku element ceny oleju napędowego stanowi wbudowany instrument pochodny, natomiast umowa zasadnicza (zakup gazu) stanowi umowę na dostawę. Pojawia się zatem konieczność odrębnego ujęcia wbudowanych instrumentów pochodnych w księgach rachunkowych.

Wbudowane instrumenty pochodne należy wyodrębnić z umowy zasadniczej i wykazywać oddzielnie w zapisach księgowych, gdy spełnione są łącznie cztery warunki [Rozporządzenie..., DzU nr 149 z 2001 r., poz. 1674, § 10 ust. 1]:

- instrument finansowy nie jest zaliczany do aktywów przeznaczonych do sprzedaży lub dostępnych do sprzedaży, których skutki przeszacowania odnoszone są do przychodów lub kosztów finansowych okresu sprawozdawczego,
- charakter wbudowanego instrumentu oraz ryzyko z nim związane nie są ściśle powiązane z charakterem umowy zasadniczej i ryzykiem z niej wynikającym,
- odrębny instrument o tych samych warunkach, co wbudowany instrument pochodny, spełniałby definicję instrumentu pochodnego,
- całość umowy nie jest wykazywana według wartości godziwej przez rachunek zysków i strat.

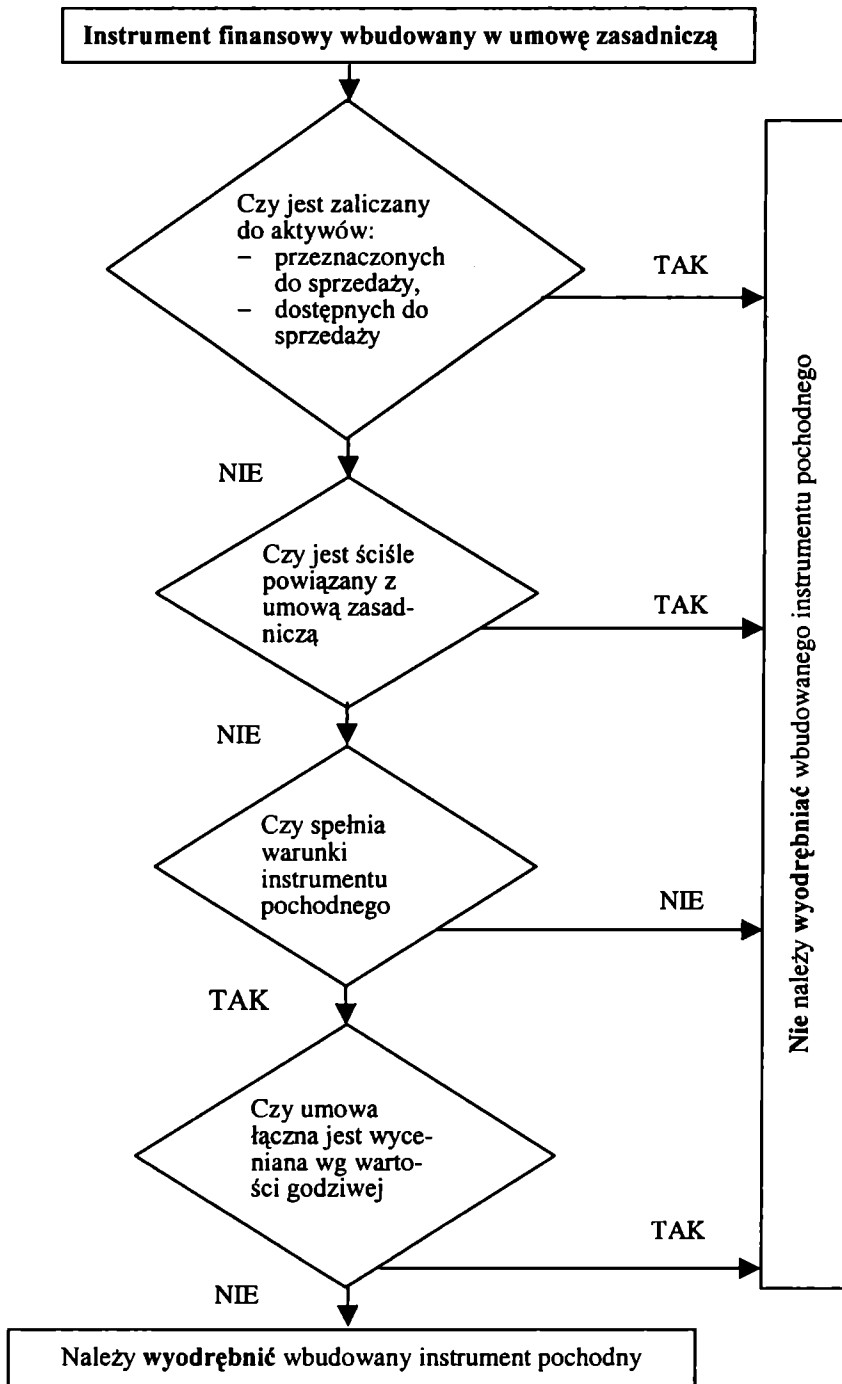
Na rys. 2 przedstawiono algorytm wyodrębniania wbudowanych instrumentów pochodnych.

Pierwszy warunek – niezaliczanie instrumentu finansowego do aktywów przeznaczonych do sprzedaży lub dostępnych do sprzedaży – oznacza, że przedmiotem zainteresowania są tylko długoterminowe umowy, których efekt „przeszacowania” (zmiany wartości) ma wpływ na bilans jednostki, a nie tylko na wynik finansowy bieżącego okresu sprawozdawczego.

Drugi warunek dotyczy związku między charakterem a ryzykiem wbudowanego instrumentu a charakterem i ryzykiem umowy zasadniczej.

Zarówno polskie przepisy prawa bilansowego, jak i MSR nie wyjaśniają znaczenia terminu „ściśle powiązane”, podają jedynie sytuacje (przykłady), kiedy może dojść do wspomnianego ścisłego powiązania.

Wbudowane instrumenty pochodne modyfikujące nieodłączne ryzyko danego instrumentu (tj. transakcja zamiany stałej stopy procentowej na zmienną) uznawane są za ściśle powiązane. Jednocześnie wbudowany instrument pochodny, który zmienia charakter ryzyka umowy, nie jest z nią ściśle powiązany. W większości przypadków nie będą ściśle powiązane z umową zasadniczą wbudowane w instrument dłużny cechy, które są powiązane z kapitałem lub towarem.

Rys. 2. Algorytm wyodrębniania wbudowanych instrumentów pochodnych

Źródło: opracowanie własne.

Przykłady wbudowanych instrumentów pochodnych, zarówno ściśle powiązanych, jak i nieściśle powiązanych z umową zasadniczą pokazano w tab. 1.

Tabela 1. Wbudowane instrumenty pochodne i ich związek z umową zasadniczą

Wbudowany instrument pochodny	
nieściśle powiązany z umową zasadniczą	ściśle powiązany z umową zasadniczą
<ul style="list-style-type: none"> • Zamiana na udziały/akcje lub opcja sprzedaży instrumentów dłużnych • Opcja przedłużenia spłaty zadłużenia wg stałej stopy procentowej • Papiery dłużne z oprocentowaniem lub kapitałem powiązaniem z cenami towarów lub akcji • Derywaty kredytowe wbudowane w zasadniczy instrument dłużny • Sprzedaż lub kupno nie wyrażone w: <ul style="list-style-type: none"> – walucie sprawozdawczej którejkolwiek ze stron, – walucie, w której zazwyczaj wyrażone są produkty w obrocie międzynarodowym, – walucie zwyczajowo używanej w środowisku gospodarczym, w którym zawierana jest transakcja 	<ul style="list-style-type: none"> • Swap na stopy procentowe wbudowany w instrument dłużny • Umowa leasingowa indeksowana do inflacji • Górny i dolny pułap w umowie kupna-sprzedaży • Opcja wcześniejszej spłaty kredytu hipotecznego, gdy cena wykonania opcji jest równa mniej więcej zamortyzowanemu kosztowi kredytu hipotecznego na każdą datę wykonania • Walutowa umowa terminowa powodująca płatności w walucie sprawozdawczej którejś ze stron • Obligacje zakupione w jednej walucie, a płacone w innej • Dług w walucie obcej

Źródło: [MSR 39... 2003, s. 3].

Kolejny warunek odnosi się do cech instrumentu pochodnego. Mianowicie instrumentem pochodnym jest instrument finansowy, którego:

- wartość jest zależna od zmiany wartości instrumentu bazowego (np. stopy procentowej, kursu wymiany walut),
- nabycie nie powoduje poniesienia żadnych wydatków początkowych bądź są one stosunkowo niewielkie,
- rozliczenie nastąpi w przyszłości.

Ostatni warunek dotyczy wyceny umowy łącznej. Jeżeli umowa łączna jest wyceniana wg wartości godziwej, to nie ma potrzeby wydzielania wbudowanego instrumentu pochodnego i jego odrębnej wyceny.

5. Zasady wyceny wbudowanych instrumentów pochodnych

Wbudowane instrumenty pochodne wyodrębnione z umowy zasadniczej są wyceniane wg wartości godziwej. Wartość godziwa stanowi najbardziej obiektywną kategorię wyceny, uwzględnia bowiem czynnik czasu oraz związane z nim ryzyko. Ogłoszone notowania cen na aktywnych rynkach stanowią najlepszy dowód wartości godziwej. Jeżeli natomiast nie prowadzi się obrotu wbudowanym instrumentem na otwartym rynku, to w celu określenia wartości godziwej tego instrumentu stosuje się odpowiednie techniki wyceny.

Minister finansów w rozporządzeniu dotyczącym instrumentów finansowych przedstawił możliwe sposoby ustalania wartości godziwej instrumentów finansowych.

Za wiarygodną uznaje się wartość godziwą ustaloną w szczególności drogą [Rozporządzenie..., DzU nr 149 z 2001 r., poz. 1674, § 15]:

1) wyceny instrumentu finansowego po cenie ustalonej na aktywnym rynku regulowanym, na którym następuje publiczny obrót instrumentami finansowymi, informacje o tej cenie zaś są ogólnie dostępne,

2) oszacowania dłużnych instrumentów finansowych przez wyspecjalizowaną, niezależną jednostkę świadczącą tego rodzaju usługi, przy czym możliwe jest rzetelne oszacowanie przepływów pieniężnych związanych z tymi instrumentami,

3) zastosowania właściwego modelu wyceny instrumentu finansowego, a wprowadzone do tego modelu dane wejściowe pochodzą z aktywnego regulowanego rynku,

4) oszacowania ceny instrumentu finansowego, dla którego nie istnieje aktywny rynek, na podstawie publicznie ogłoszonej, notowanej na aktywnym regulowanym rynku ceny nieróżniącego się istotnie, podobnego instrumentu finansowego albo cen składników złożonego instrumentu finansowego,

5) oszacowania ceny instrumentu finansowego za pomocą metod estymacji powszechnie uznanych za poprawne.

6. Ewidencja wbudowanych instrumentów finansowych i ich prezentacja w sprawozdaniu finansowym

Ewidencja wbudowanych instrumentów pochodnych odbywa się na koncie bilansowym **Instrumenty finansowe – wbudowane instrumenty pochodne** lub na koncie **Instrumenty finansowe**, do którego prowadzone jest konto analityczne **Wbudowane instrumenty pochodne** bądź konto syntetyczne o nazwie **Wbudowane instrumenty pochodne**.

Wszelkie zmiany wartości godziwej wbudowanego instrumentu pochodnego powinny być odnoszone na konto wynikowe **Przychody/Koszty finansowe** z zaznaczeniem, że dotyczą zmiany wartości godziwej wbudowanych instrumentów finansowych.

Na koniec okresu sprawozdawczego efekt ewidencji księgowej odnoszony jest do odpowiedniej pozycji sprawozdania finansowego.

Jeżeli konto **Instrumenty finansowe – wbudowane instrumenty pochodne** wykazuje na koniec okresu sprawozdawczego saldo debetowe, to należy je ująć w aktywach bilansu w grupie **Inwestycje**. Jeżeli umowa, w którą wbudowany został instrument pochodny, będzie realizowana w najbliższym roku, to saldo zostanie ujęte w aktywach obrotowych jako **Inwestycje krótkoterminowe**, natomiast jeśli realizacja umowy przypada na okres dłuższy bądź rozłożona jest w czasie (np.

umowa najmu), to wartość, która odnosi się do okresów odległych w czasie o ponad rok, należy ująć w aktywach trwałych jako Inwestycje długoterminowe.

W przypadku, gdy konto Instrumenty finansowe – wbudowane instrumenty pochodne wykazuje saldo kredytowe, wartość tę należy ująć w pasywach bilansu jako Zobowiązania finansowe.

Przychody i koszty finansowe spowodowane zmianą wartości godziwej wbudowanych instrumentów pochodnych zostaną ujęte w rachunku zysków i strat i będą miały wpływ na wielkość wyniku finansowego. Należy jednak pamiętać, że z powyższą wyceną nie jest związany przepływ środków pieniężnych, zatem w rachunku przepływów pieniężnych powyższa wartość będzie stanowiła przedmiot korekty.

Zasady ewidencji księgowej wbudowanych instrumentów pochodnych przedstawia poniższy przykład umowy o dostawę maszyny specjalistycznej o wartości 500 000 euro zawartej pomiędzy dwoma polskimi jednostkami w dniu 27.03.20X2 r.

Zgodnie z ustaleniami umowy:

- 10.07.20X3 r. dostarczono maszynę odbiorcy,
- 15.07.20X3 r. odbiorca otrzymuje fakturę¹,
- 31.07.20X3 r. następuje zapłata (Wb),
- 31.08.20X3 r. zakupiona maszyna zostaje przyjęta do użytku (OT).

Ponieważ umowa o dostawę maszyny została zawarta między jednostkami polskimi w walucie obcej, istnieje konieczność wydzielenia wbudowanego instrumentu pochodnego z umowy łącznej. Aby tego dokonać, trzeba zapoznać się z kursem walutowym euro na poszczególne dni, istotne przy realizacji umowy. Kurs bieżący oraz forward został przedstawiony w tab. 2.

Tabela 2. Kursy walutowe euro

Dzień Rodzaj kursu	27.03.X2 r.	31.12.X2 r.	10.07.X3 r.	15.07.X3 r.	31.07.X3 r.
Bieżący	4,02	4,11	4,23	4,24	4,25
Forward	4,50	4,45	4,29	4,30	4,25

Dekretację operacji związanych z realizacją umowy kupna maszyny przy równoczesnym wyodrębnieniu z tej umowy wbudowanego instrumentu przedstawiono w tab. 3.

Analizując ten przykład, można zauważyć, że na dzień 31.08.X3 r. (dzień zakończenia procesu zakupu maszyny) konto Instrumenty finansowe – WIP nie wykazuje żadnego salda, Instrument finansowy wbudowany był w umowę zakupu maszyny i z dniem gdy została ona zrealizowana (zatem przestała istnieć) również i wbudowany instrument finansowy przestał istnieć.

¹ Autorka świadomie pomija podatek VAT.

Tabela 3

Nazwa konta	Debet	Credit
31.XII.X2 r. Wycena wbudowanego instrumentu pochodnego $500\ 000\ \text{EURO} \times (4,50 - 4,45) = 25\ 000, -$		
Instrumenty finansowe – wbudowane instrumenty finansowe (WIP)	25 000, –	
Przychody finansowe – zmiana wartości godziwej WIP		25 000, –
10.07.X3 r. Otrzymano maszynę $500\ 000\ \text{EURO} \times 4,50 = 2\ 250\ 000, -$		
Środki trwale w budowie	2 250 000, –	
Rozliczenie zakupu		2 250 000
10.07.X3 r. Wycena WIP $500\ 000\ \text{EURO} \times (4,45 - 4,29) = 80\ 000, -$		
Instrumenty finansowe – WIP	80 000, –	
Przychody finansowe – zmiana wartości godziwej WIP		80 000, –
15.07.X3 r. Faktura za dostawę $500\ 000\ \text{EURO} \times 4,50 = 2\ 250\ 000, -$		
Rozrachunki z dostawcami		2 250 000, –
Rozliczenie zakupu	2 250 000, –	
15.07.X3 r. Wycena WIP $500\ 000\ \text{EURO} \times (4,29 - 4,30) = - 5\ 000, -$		
Instrumenty finansowe – WIP		5 000, –
Koszty finansowe – zmiana wartości godziwej WIP	5 000, –	
31.07.X3 r. Wb – Zapłata $500\ 000\ \text{EURO} \times 4,25 = 2\ 125\ 000, -$		
Rachunek bankowy		2 125 000, –
Rozrachunki z dostawcami	2 250 000, –	
Instrumenty finansowe – WIP		125 000, –
31.07.X3 r. Wycena WIP $500\ 000\ \text{EURO} \times (4,30 - 4,25) = 25\ 000, -$		
Instrumenty finansowe – WIP	25 000, –	
Przychody finansowe – zmiana wartości godziwej WIP		25 000, –
31.08.X3r. OT – Przyjęcie środka trwałego do użytku 2 250 000, –		
Środki trwale	2 250 000, –	
Środki trwale w budowie		2 250 000, –

7. Zakończenie

Ujawnianie wbudowanych instrumentów finansowych jako odrębnej kategorii rachunkowej nastrocza wiele problemów i obaw. Trzeba jednak wyraźnie zaznaczyć, że wyodrębnienie instrumentów finansowych niesie za sobą wiele korzyści, szczególnie dla zarządzających firmą [Bakalarski 2003, s. 17].

„Odchudzenie” działalności operacyjnej z różnic kursowych oznacza wydzielenie ryzyka kursowego i odniesienie go do działalności finansowej, co niewątpliwie będzie miało ogromne znaczenie przy konstruowaniu budżetów operacyjnych i analizie ich wykonania. Wydzielenie instrumentu wbudowanego, który dotyczy ryzyka kursowego związanego z przyszłymi płatnościami pozwala na uzyskanie efektu kompensaty w rachunku zysków i strat różnic kursowych z wyceny umów handlowych i z wyceny kredytu dewizowego.

Literatura

- Bakalarski T., *Walutowe instrumenty pochodne wbudowane w umowy najmu*, „Rachunkowość” 2003, nr 7.
- Helin A., Sztuczyńska H., Wasilewska J., *Rachunkowość instrumentów finansowych*, ODDK, Gdańsk 2003.
- Hussey R., *Oxford Dictionary of Accounting*, New York 1995.
- Kotyła C., *Zabezpieczenia w rachunkowości*, ODDK, Gdańsk 2003.
- Międzynarodowe standardy rachunkowości w praktyce polskich przedsiębiorstw*, Kołaczyk Z. (red.), Wyd. Forum, Poznań 2002.
- Międzynarodowe standardy rachunkowości 2001*, wydane przez Stowarzyszenie Księgowych w Polsce za zgodą International Accounting Standards Board, London 2001.
- MSR 39 „Wbudowane instrumenty pochodne”*, Aktualności MSSF, PriceWaterhouse-Coopers, 2003, nr 15.
- Pietrzak B., Polański Z. (red.), *System finansowy w Polsce: lata dziewięćdziesiąte*, PWN, Warszawa 1997.
- Rozporządzenie Ministra Finansów w sprawie szczegółowych zasad uznawania, metod wyceny, zakresu ujawniania i sposobu prezentacji instrumentów finansowych, DzU nr 149 z 2001 r., poz. 1674, DzU nr 31 z 2004 r., poz. 266.
- Ustawa o rachunkowości, DzU nr 113 z 2000 r., poz. 1186 z późn. zm.

THE PRINCIPLES OF EXPOSURE AND VALUATION OF BUILT-IN FINANCIAL INSTRUMENTS

Summary

The aim of this paper is to present the principles of exposure and valuation of built-in financial instruments and methods of incorporating them into books of accounts, in accordance with the provisions of the Polish accounting law and solutions adopted by the IAS.

The content consists of the following parts:

1. Introduction.
2. Financial instruments in the accounting law.
3. The concept and classification of financial instruments.
4. The principles of exposure of built-in financial instruments.
5. The valuation of built-in financial instruments.
6. Incorporating the built-in financial instruments into books of accounts and the financial statement.
7. Conclusions.